

Rodno osviještene politike u sektoru konkurentnosti i inovacija

Rodno osviještene politike u sektoru konkurentnosti i inovacija

Ured UN Women u BiH

Sarajevo, septembar 2020. godine

Sadržaj

Uvod	4
1. Rodna analiza sektora konkurentnosti i inovacija	6
1.1. Pridruživanje Evropskoj uniji i sektor konkurentnosti i inovacija u kontekstu domaće razvojne perspektive	6
1.2. Ciljevi sektora konkurentnosti i inovacija	7
1.3. Okvir Instrumenta pretpristupne pomoći	8
1.4. Osnovni podaci u vezi sa sektorom	9
1.5. Žensko poduzetništvo	10
1.6. IKT i rodna podijeljenost u digitalnoj domeni	11
1.7. Pokazatelji	12
1.8. Institucionalni okvir	13
1.9. Najbolje prakse	13
2. Instrumentarij za rodno osviještene politike	14
2.1. Definicija	15
2.1.1. Relevancija ravnopravnosti spolova	15
2.1.2. Analiza ravnopravnosti spolova	16
2.1.3. Analiza zainteresiranih strana	17
2.1.4. Procjena kapaciteta za ravnopravnost spolova	18
2.2. Planiranje i formulacija	19
2.2.1. Logički okvir	19
2.2.2. Procjena uticaja na ravnopravnost spolova	21
2.2.3. Pokazatelji ravnopravnosti spolova	21
2.2.4. Analiza zainteresiranih strana	22
2.2.5. Rodno budžetiranje	22
2.3. Implementacija	22

2.4. Evaluacija	23
-----------------	----

3. Zaključci i preporuke	24
---------------------------------	-----------

Uvod

Jednakost žena i muškaraca temeljni je princip Evropske unije (EU). To nas vraća u 1957. godinu, kada je princip jednake plate za rad jednake vrijednosti postao dio Rimskog ugovora. Pravo žena na jednak tretman je, prije svega, osnovno ljudsko pravo. Diskriminacija je prepoznata kao politički neprihvatljiva, ekonomski neisplativa i zakonski sankcionirana. Tako ravnopravnost spolova postaje jedan od glavnih elemenata reformskog procesa. Jedan od predušlova za usklađivanje domaćih standarda sa standardima EU je poštivanje ljudskih prava žena i uspostavljanje mehanizama za borbu protiv diskriminacije. Usklađenost s ovim principima očekuje se od svake države članice, ali i od zemalja koje žele postati članice Evropske unije.

Bosna i Hercegovina je potencijalna kandidatkinja za članstvo u Evropskoj uniji, a proces partnerstva i pristupanja je između 2008. i 2020. godine nastavljen kroz Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) i redovni politički i ekonomski dijalog između Evropske unije i Bosne i Hercegovine. U sklopu tih procesa prepoznata je potreba za prioritarnim reformama u Bosni i Hercegovini u područjima vladavine prava i osnovnih prava, ekonomskog upravljanja i poboljšane ekonomske konkurentnosti, kao i jačanja demokratskih institucija, uključujući reformu javne uprave, a koje se provode kroz Instrument pretpristupne pomoći IPA II, uz nastavak kroz IPA III, sa značajnim pomjeranjem težišta sa podrške zemljama na programiranje po prioritetima kako bi se povećala konkurencija između zemalja za dalji rad na prioritetima i omogućila veća fleksibilnost u rješavanju promjenjivih potreba.

Kako je ravnopravnost spolova jedan od ključnih principa vladavine prava u sklopu strategije i procesa proširenja, od Bosne i Hercegovine se očekuje da usvoji pravnu stečevinu Evropske unije, odnosno skup zajedničkih prava i obaveza kojih se moraju pridržavati sve države članice EU. U tom smislu Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, koji zabranjuje diskriminaciju na osnovu spola i uspostavlja pravne standarde u oblasti ravnopravnosti spolova, usvojen 2003. godine i dopunjen 2009. godine, postavio je temelje za izradu i usvajanje Gender akcionog plana za Bosnu i Hercegovinu kao dokumenta strateške politike koji definira osnovu za djelovanje u pravcu ravnopravnosti spolova na nivou države, uključujući izvršenje zakonskih obaveza u svim relevantnim oblastima društva. Tri gender akciona plana (2006-2011, 2013-2017. i 2018-2022. godine) u prvi plan stavljaju izgradnju sistema koji će omogućiti održiv uticaj svih zakonskih mjera i politika za podršku ravnopravnosti spolova, a između ostalog za cilj imaju uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva u vezi sa Zakonom o ravnopravnosti spolova, državnim i entitetskim strategijama razvoja, Strategijom za ravnopravnost spolova EU i drugim relevantnim strateškim dokumentima Vijeća Evrope, Evropske unije i Ujedinjenih nacija.

UN Women u Bosni i Hercegovini radi na nizu razvojnih intervencija kroz implementaciju Strateškog dokumenta 2015-2020. godine, a među ostalim aktivnostima na normativnom planu, ove intervencije su osmišljene kao podrška provedbi Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine 2018-2021. godine. S tim u vezi UN Women u Bosni i Hercegovini podržava napore vlasti u procesu evropskih integracija, a zajedno sa Agencijom za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine pruža tehničke smjernice u provedbi rodne analize sektorskih planskih dokumenata, politika, programa i mjera u tri prioritarna sektora: (1) poljoprivredi i ruralnom razvoju, (2) demokratiji i vladavini prava, (3) konkurentnosti i inovacijama. Ova podrška, o kojoj će detaljnije biti riječi u nastavku, namijenjena je svim osobama uključenim u planiranje politika, a za cilj ima rodnu procjenu uticaja i davanje preporuka i sektorskih smjernica za rodno osviještene politike kao direktan doprinos punoj implementaciji Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini i Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine 2018-2021. godine.

Ovi napori također pružaju osnovu za daljnju podršku kroz Instrument EU za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, koji ima za cilj ojačati efikasnu provedbu domaćih i međunarodnih pravnih okvira koji se tiču ravnopravnosti spolova i ženskih prava, rodno osviještenih politika u procesima integracije u EU i planiranja pretpristupne pomoći i jačanja institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova u skladu sa standardima EU. Planirana podrška usklađena je sa Akcionim planom EU za ravnopravnost spolova 2016-2020., koji ima za cilj pružanje podrške partnerskim zemljama u procesu proširenja, posebno zemljama u razvoju, i susjednim zemljama u postizanju konkretnih rezultata u pravcu ravnopravnosti spolova na kojoj počivaju evropske vrijednosti, kao i Ciljeva održivog razvoja (SDG).

S tim u vezi, Instrument EU za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini će podržati institucije u pravilnom usklađivanju s pravnom stečevinom EU u pogledu ravnopravnosti spolova, s fokusom na ulozi, funkcioniranju i angažmanu institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova u svim aspektima integracije i planiranja i implementacije pretpristupne pomoći EU. Ovaj instrument će doprinijeti postizanju strateških ciljeva Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine kroz podršku provedbi mjera u prioritetnim oblastima, kroz provedbu standarda ravnopravnosti spolova u procesu integracije u EU, razvoj kapaciteta vladinih institucija i institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova i jačanje saradnje sa Direkcijom za evropske integracije i Delegacijom EU. To podrazumijeva sinergiju aktivnosti u okviru provedbe drugog Finansijskog instrumenta za provedbu Gender akcionog plana BiH (FIGAP II), potpisanog 2018. godine.

U budućnosti se očekuje da će Instrument EU za ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini poboljšati primjenu politika za ravnopravnost spolova, povećati kapacitet za efikasnu integraciju odredbi Evropske unije o rodnoj ravnopravnosti i pružiti konkretnu priliku za razmjenu znanja i iskustava između zemalja Zapadnog Balkana kao i sa državama članicama EU.

1. Rodna analiza sektora konkurentnosti i inovacija

Ova analiza usmjerena je na planiranje i programiranje Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA) u sektoru konkurentnosti i inovacija, s ciljem pružanja smjernica o rodno osviještenim politikama. Analiza pruža pregled glavnih izazova u sektoru na osnovu relevantnih dokumenata Evropske unije (EU), te onih koji su usvojeni na nivou regiona i u Bosni i Hercegovini. Analiza također sadrži pregled procesa sektorskog planiranja i programiranja u okviru IPA i analizu dostupnih i relevantnih statističkih podataka. Posebno su obrađeni opšti izazovi na koje nailaze žene u preduzetništvu i konkretni izazovi s kojima se susreću u oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT). Dodatno, analiza nudi pregled razvoja primjene rodno osjetljivih pokazatelja u programskom periodu 2014-2020. godine, kao i pregled najboljih praksi.

Na kraju ovog dokumenta predstavljene su preporuke koje se odnose na glavne izazove u sektoru, bolje korištenje već dostupnih sektorskih podataka o ženama i o primjeni rodno osjetljivih pokazatelja. Analiza je izrađena u skladu sa Strateškim dokumentom UN Women 2015-2020. u periodu od decembra 2019. do marta 2020. godine. Relevantne informacije prikupljene su kroz pregled literature i razgovore sa institucijama nadležnim za razvoj malih i srednjih preduzeća (MSP) i preduzetništva na nivou Bosne i Hercegovine (BiH), Federacije BiH (FBiH), Republike Srpske (RS) i Brčko distrikta BiH (BDBiH).

Sektor konkurentnosti i inovacija definiran je Indikativnim strateškim dokumentom za BiH za IPA II (ISP), koji predstavlja dokument Evropske komisije (EK) gdje su utvrđeni prioriteti za finansijsku pomoć EU za period 2014-2020. godina. Ova analiza usmjerena je na podsektore malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i inovacija jer je veći dio pomoći EU u periodu 2014-2020. godina dodijeljen tim podsektorima. Ciljevi IPA II za ovaj sektor u skladu su sa Agendom 2030. Ciljeva održivog razvoja o održivom ekonomskom rastu, zapošljavanju, industriji i inovacijama.

1.1. Pridruživanje Evropskoj uniji i sektor konkurentnosti i inovacija u kontekstu domaće razvojne perspektive

Bosna i Hercegovina je podnijela prijavu za članstvo u EU u februaru 2016. godine, nakon čega je uslijedio vrlo dinamičan proces pripreme odgovora na Upitnik Evropske komisije (EK) i konačnog podnošenja u martu 2019. godine. Odgovore su pripremila tijela u sistemu koordinacije u procesu evropskih integracija koji je uspostavljen u avgustu 2016. godine. Mišljenje EK o prijavi BiH za članstvo u EU i pripadajući analitički izvještaj EK je objavila u maju 2019. godine.

Prema nalazima Izvještaja, BiH se nalazi u ranoj fazi uspostavljanja funkcionalne tržišne ekonomije, odnosno prema na području preduzetničke i industrijske politike. Složeno poslovno okruženje koje karakteriziraju „pretjerani propisi, dugotrajni i složeni upravni postupci“ otežava razvoj privatnog sektora. Shodno tome, zabilježen je nizak porast broja novih preduzeća (oko 1% godišnje za period 2011-2018. godina), što je također povezano s otežanim pristupom finansiranju.

U oblasti nauke i istraživanja evidentan je određen nivo pripreme, ali je kapacitet za tehnološku apsorpciju i djelovanje na polju istraživanja, razvoja i inovacija ograničen. Ključne prepreke odnose se na „niske izdatke i ulaganja u istraživanje i razvoj“ i „vrlo ograničenu saradnju između akademske zajednice i privatnog sektora“. Izvještaj ukazuje na potrebu za unapređenjem koordinacije i saradnje između različitih nivoa vlasti te usklađivanjem ključnog

zakonodavstva koje se odnosi na sektor poslovanja. BiH se potiče da uspostavi okvir politike za konkurentnost i industriju malih i srednjih preduzeća i strategiju pametne specijalizacije za teritoriju cijele države.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) predviđa uspostavljanje područja slobodne trgovine za trgovinu robom i postepenu liberalizaciju pružanja usluga između EU i BiH. BiH mora uskladiti postojeće zakonodavstvo sa Direktivom EU o uslugama i postupati u skladu s pravilima Svjetske trgovinske organizacije (WTO), odnosno sa relevantnim međunarodnim obavezama. Potrebno je provesti postepeno usklađivanje s tehničkim propisima i standardima EU te s mjeriteljstvom i postupcima akreditacije i ocjene usklađenosti.

BiH se 2007. godine pridružila Srednjoevropskom sporazumu o slobodnoj trgovini (CEFTA). Pregovori o pristupanju BiH Svjetskoj trgovinskoj organizaciji u završnoj su fazi. U julu 2017. godine dogovorena je inicijativa za Regionalno ekonomsko područje (REA) između šest zemalja Zapadnog Balkana. Inicijativom se predviđa daljnje produbljivanje i proširenje obaveza u skladu sa CEFTA sporazumom na osnovu sveobuhvatnog višegodišnjeg akcionog plana (MAP).

U konačnici, nedavno usvojeni Evropski zeleni dogovor može se smatrati novom strategijom rasta EU koja ima za cilj značajno smanjenje emisije štetnih gasova, uz otvaranje novih radnih mjesta. Ambiciozni cilj da Evropa postane prvi klimatski neutralan kontinent do 2050. godine podržava paket mjera koji, između ostalog, predviđa podršku industriji inovacija i preuzimanje uloge globalnog lidera u zelenoj ekonomiji.

Nove socioekonomske reforme u BiH za period 2020–2022. godina, koje je Vijeće ministara BiH usvojilo u januaru 2020, a entitetske vlade u oktobru 2019, usmjerene su na održivi i ubrzani ekonomski rast, na povećanu konkurentnost privatnog sektora i stvaranje boljeg poslovnog okruženja. Mjerama se, između ostalog, želi spriječiti odlazak mladih iz zemlje te omogućiti mladima i ženama da ostvare svoj puni potencijal.

Program ekonomskih reformi za period od 2020. do 2022. godine (PERBiH 2020–2022) ističe nizak udio prerađivačke industrije i izvoza roba u bruto domaćem proizvodu (BDP) kao glavni razlog niske konkurentnosti bh. ekonomije. Mjere reforme stoga uključuju: (1) jačanje infrastrukture sistema kvalitete (QI) u BiH prema modelu EU; (2) jačanje poslovnog okruženja; i (3) uspostavljanje efikasnijeg sistema upravljanja naučnim istraživanjem i inovacijskim potencijalom.

1.2. Ciljevi sektora konkurentnosti i inovacija

Zakon o malom preduzetništvu za Evropu (SBA)¹, koji predviđa deset principa za unapređenje preduzetništva u EU, široko je prihvaćen u Bosni i Hercegovini kao sveobuhvatni okvir politike. Njegova provedba se osigurava putem mreže koordinatora SPP na nivou BiH, entiteta i BDBiH. Trenutno je u toku izrada strateškog okvira za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva u BiH. Napreduje se i u radu na usvajanju zajedničke definicije malih i srednjih preduzeća i usklađivanju registracije po sistemu „sve na jednom mjestu“ koji će se primjenjivati u cijeloj zemlji.

Glavni strateški dokumenti za razvoj MSP-a uključuju: Strategiju razvoja malih i srednjih preduzeća Republike Srpske za period 2016–2020. godina i Akcioni plan za razvoj malih i srednjih preduzeća u Federaciji BiH za period 2019–2020. godina. Dokumenti koji se bave konkretno preduzetništvom žena uključuju: Strategiju razvoja preduzetništva žena Republike Srpske za period 2016–2020. godina, Akcioni plan za razvoj preduzetništva žena u Federaciji BiH za period 2018–2021. godina i Akcioni plan za razvoj preduzetništva žena Brčko Distrikta BiH za period 2018–2020. godina. Glavni izazovi u sektoru, prema navedenim dokumentima i razgovorima s nadležnim institucijama, odnose se na sljedeće:

¹ Saopštenje Evropske komisije Vijeću i Evropskom parlamentu, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija „Počnimo od najmanjih“ – „Zakon o malom preduzetništvu“ za Evropu, Brisel, 25.6.2008. COM(2008) 394 konačna verzija

² In the RS, both the Chamber of Commerce and the Craft-entrepreneurial Chamber were involved, as well as the RS Women's Entrepreneurship Council and the RS Council for the Development of the SMEs and Entrepreneurship. In FBiH, the working group for the development of the strategy counted 13 members, half of which were women. Also, the BiH Association of Women Entrepreneurs was involved in the preparation. In the BD BiH, non-government stakeholders were also involved in the preparation of the Action Plan.

› Nepovoljno poslovno okruženje zbog nepovoljne fiskalne politike i brojnih naknada i poreza, što je dodatno usložnjeno vertikalnom fragmentacijom nadležnosti u FBiH i slabim lokalnim kapacitetima za pružanje usluga malim i srednjim preduzećima › Ograničen pristup finansiranju, posebno za novo-osnovana preduzeća (start-ups) › Nesklad između obrazovnog sistema i potreba tržišta rada › Nedostatak kvalificirane radne snage jer mladi i obrazovani ljudi napuštaju zemlju › Niska svijest u malim i srednjim preduzećima o inovativnosti kao preduslovu za očuvanje konkurentnosti › Slaba finansijska i digitalna pismenost u malim i srednjim preduzećima › Nedostatak tehničke regulacije i standardizacije za cijelu državu, što povećava troškove izvoza	› Ograničen pristup finansiranju jer žene često nisu vlasnice imovine i nemaju kolateral za zajmove. To je posebno slučaj u ruralnim sredinama. › Sfera domaćinstva u potpunosti je u rukama žena, što onemogućava njihov veći angažman u preduzetništvu i može se opisati kao siromaštvo s protekom vremena. Ovo se dodatno ogleda u nedostatku vremena za pohađanje obuke za žensko preduzetništvo. › Nedostatak povjerenja u lične sposobnosti za vođenje posla i nedostatak informacija o postojećim mogućnostima. › Stavovi društva nisu pretjerano negativni i tokom posljednjih nekoliko godina došlo je do značajne promjene stavova, posebno među mladim ženama.
---	--

U kontekstu rodne procjene uticaja izrađeni su dokumenti za podršku preduzetništvu žena, uz vrlo aktivno učešće svih relevantnih zainteresiranih strana, uključujući preduzetnice. Strategije su izrađene kroz radionice u kojima su učestvovali akteri iz javnog, privatnog i nevladinog sektora.² Prikupljanje povratnih informacija od šire javnosti osigurano je putem web stranica nadležnih institucija. Na izradi strategija intenzivno su radili entitetski gender centri. U Republici Srpskoj je prije upućivanja prijedloga Vladi Republike Srpske od Gender centra Republike Srpske zatraženo mišljenje u okviru redovne procedure. Akte je razmotrio i Odbor jednakih mogućnosti prije slanja prijedloga Narodnoj skupštini Republike Srpske. U Federaciji BiH Gender centar FBiH prati provedbu Akcionog plana.

Kada su u pitanju strategije za MSP općenito, procjena uticaja uglavnom se fokusira na zapošljavanje. Pitanje ravnopravnosti spolova, iako obuhvaćeno socioekonomskom analizom, ne može se detaljno obraditi jer za to nedostaju kapaciteti. Svi nivoi vlasti planiraju izradu novih strategija za razvoj MSP za period 2021-2027. godina. To može biti dobra prilika da se dodatno osnaži provedba postojećih pravila o rodnoj procjeni uticaja i rodnih mehanizama.

Zaključci: Složeno regulatorno i poslovno okruženje koje preduzećima nameće previše tereta i dalje je glavni izazov u sektoru, a posebno u FBiH zbog vertikalne fragmentacije nadležnosti. Ograničen pristup finansijama glavna je prepreka za otvaranje novih preduzeća, što posebno pogađa žene, koje su rijetko vlasnice imovine i stoga ne mogu ponuditi kolateral.

1.3. Okvir Instrumenta pretpristupne pomoći

U programskom periodu 2014-2018. godina IPA je bio usmjeren na lokalni ekonomski razvoj zbog nepostojanja strategije za mala i srednja preduzeća (MSP) za teritoriju cijele države. Pomoć se u periodu 2019-2020. godine zasnivala na Digitalnoj agendi za Zapadni Balkan i bila je usmjerena na mjere poticaja za stvaranje okruženja koje će

² U Republici Srpskoj su učestvovali Privredna komora i Zanatsko-preduzetnička komora te Savjet za žensko preduzetništvo i Savjet za razvoj malih i srednjih preduzeća. U Federaciji BiH radna grupa za izradu strategije imala je 13 članova, od kojih su polovina bile žene. U izradi je također učestvovalo Udruženje poslovnih žena u BiH. U procesu izrade Akcionog plana u Brčko Distriktu BiH učestvovala su i zainteresirane strane iz nevladinog sektora.

efikasnije odgovoriti rastućim potrebama MSP u smislu digitalizacije i promoviranja digitalizacije u lokalnim zajednicama. Aktivnostima je podržana i daljnja liberalizacija trgovine robama i uslugama i realizacija prava intelektualnog vlasništva.

Sektorski planski dokumenti (SPD) predstavljali su alat za procjenu sektorskog pristupa, što je snažno naglašeno u IPA II. SPD su također predstavljali osnovu za trogodišnje planiranje finansijske pomoći. Sektorski planski dokument za konkurentnost i inovacije izrađen je 2016. godine, a revidiran 2018. U programskom periodu 2014–2020. godina izrađeno je ukupno sedam akcionih dokumenata u vrijednosti od oko 60 miliona eura.

Izradu SPD i akcionih dokumenata organizirala je Direkcija za evropske integracije (DEI), čiji je direktor nacionalni koordinator za IPA (NIPAK). Savjetodavno tijelo DEI – Odbor za IPA II ima 18 članova, koji su predstavnici vlada i institucija sa svih nivoa. Vijeće ministara BiH je imenovalo Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH (MVTEO) za koordinaciju u sektoru, te je osnovana Sektorska radna grupa (SRG) u koju su imenovani članovi iz nadležnih institucija sa svih nivoa vlasti. SRG je imala oko 33 člana (od kojih 24 žene). Civilno društvo je bilo uključeno u proces putem internetske platforme DEI.

Ova struktura je podržana kroz tehničku pomoć koju finansira EU. Organizirani su programi obuke o SPD i akcionim dokumentima (AD) za članove SRG, s naglaskom na analizi problema i logici intervencija. Evropska komisija dala je određen broj pismenih smjernica o uvođenju rodno osviještenih politika. Korisne informacije pružila je i kontaktna tačka za rodna pitanja pri DEI. Uvođenje rodno osviještenih politika u okviru IPA podrazumijeva razvoj rodni pokazatelja i sveobuhvatnu upotrebu, praćenje i analizu podataka razvrstanih prema spolu.

Sadržaj akcionih dokumenata o rodno osviještenim politikama postao je s vremenom konkretniji. U toku programskog perioda 2014–2016. godine pruženi su uopšteniji podaci o stopi zaposlenosti žena, te uopštene izjave o učešću žena u aktivnostima. Dijelovi koji se odnose na rodno osviještene politike u programiranju za period 2018–2020. godine sadrže informacije o konkretnim aktivnostima koje su usmjerene na žene da bi se osiguralo postizanje rodno osjetljivih pokazatelja.

Zaključak: Složenost IPA programiranja ogleda se u primijenjenoj specifičnoj metodologiji i velikom broju uključenih zainteresiranih strana. Stoga je potrebna kontinuirana izgradnja kapaciteta državnih službenika koji rade na tim poslovima, naročito zbog toga što će buduća finansijska izdvajanja u IPA III još više zavisiti od ozbiljnosti/kvaliteta predloženih aktivnosti. Također je potrebno nastaviti s podizanjem svijesti o rodno osviještenim politikama.

1.4. Osnovni podaci u vezi sa sektorom

Doprinos privatnog sektora BDP-u u Bosni i Hercegovini iznosi 65% i najniži je u regionu. Brojne, skupe i iscrpljujuće procedure negativno utiču na poslovno okruženje i otvaranje novih preduzeća. To potvrđuje i nizak rang u izvješčaju *Doing business 2020* Svjetske banke, gdje je većina ostalih zemalja Zapadnog Balkana pokazala bolji učinak u odnosu na BiH. To je posebno evidentno u pokazateljima koji se odnose na pokretanje novih biznisa.

Evropska unija je glavni trgovinski partner BiH, a slijede je zemlje članice CEFTA-e. Trgovinska integracija sa EU visoka je sa 65,3% uvoza u BiH porijeklom iz EU (13,7% iz CEFTA-e) u 2017. godini. Od bh. izvoza 73% je otišlo u EU (16,4% u CEFTA-u). Trgovinski deficit sa EU iznosio je u 2015. godini 1,5 milijardi eura, što je pad od 7,1% u odnosu na prethodnu godinu. BDP u 2018. godini imao je nominalnu vrijednost od 17,082 miliona eura, što pokazuje stvarni porast od 3,62% u odnosu na 2017. godinu.

Žene u Bosni i Hercegovini čine 50,94% ukupne populacije. Međutim, stopa zaposlenosti žena je niža od stope zaposlenosti muškaraca. Oko 20% zaposlenih radi u prerađivačkoj industriji, gdje su žene zastupljene sa 37,4%. Najveći broj zaposlenih radi u industriji tekstila, kože i obuće, u drvoprerađivačkoj industriji, uključujući proizvodnju namještaja, i metaloprerađivačkoj industriji. Žene su uglavnom zastupljene u tekstilnoj industriji, koja cvjeta zahvaljujući jeftinoj radnoj snazi i nudi mogućnosti za zaposlenje osobama sa niskom stručnom spremom. Žene su rjeđe zaposlene u metaloprerađivačkoj i drvoprerađivačkoj industriji.

Još 20% ukupno zaposlenih osoba radi u veleprodaji i maloprodaji, u djelatnostima s nižom dodatnom vrijednošću. Ovdje su žene ravnopravnije zastupljene (50,3%). Prilično jednaka zastupljenost bilježi se i u pružanju usluga

smještaja i prehrane (48,2%) te naučnim i tehničkim djelatnostima (44,8%), što čini tek 8% ukupne zaposlenosti. Žene su prezastupljene u zdravstvu i socijalnoj zaštiti (71,4%), obrazovanju (69%) i umjetnosti i zabavi (66,2%), što čini 17% ukupne zaposlenosti. U djelatnostima informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) zastupljenost žena još uvijek je niska (36,9%).

U 2017. godini bilo je aktivno 75.714 preduzeća i preduzetnika, koji su osiguravali 67% ukupne zaposlenosti. Najveći broj preduzeća, njih 63,7% raspoređeno je na: veleprodaju i maloprodaju (35,7%), prerađivačku industriju (17,4%) i stručne, naučne i tehničke djelatnosti (10,6%). Najveći broj preduzeća u sektoru proizvodnje su ona koja se bave preradom drveta (940), metala (772), proizvodnjom prehrambenih proizvoda (713), gume i plastike (408), namještaja (257), odjeće (215) i mašina (129).

Globalni indeks inovacija 2019. godine svrstava BiH na 76. mjesto od 129 zemalja, s posebno niskim ocjenama za sofisticiranost poslovanja zbog slabe apsorpcije znanja. Preduzeća nisu naročito angažirana na inovativnim aktivnostima jer je manje od polovine njih uvelo inovacijske aktivnosti tek u periodu 2014-2016. godina. Inovacijski aktivna preduzeća uglavnom su se bavila nabavkom mašina, opreme, softvera i zgrada. Nedostatak sredstava u preduzećima onemogućava poduzimanje većeg broja inovacijskih aktivnosti.

U BiH, bruto izdaci za istraživanje i razvoj kao postotak BDP-a iznose 0,2% i pokazuju trend smanjenja od 2013. godine. Postotak izdataka namijenjenih poslovnom sektoru iznosi 2,5%. Ukupan broj zaposlenih u istraživačkim i razvojnim aktivnostima je 2.853 (49,4% žena), pri čemu najveći udio čine istraživači (69,5%), od čega je 47,1% žena. Među istraživačima je 78,6% doktora nauka (46,2% žena) i 11,3% magistara (51,6% žena). U inženjerstvu i tehnologiji žene čine 40% od ukupno zaposlenih. Broj zaposlenih u istraživanju i razvoju pokazuje trend rasta od 2012. godine. Pregled diplomiranih studenata prema obrazovnom smjeru u 2015. godini pokazuje da je od ukupno 1.563 studenata koji su diplomirali na smjerovima inženjerstva, proizvodnje i građevine bilo 38,26% žena, te da je od ukupno 701 studenta u prirodnim naukama, matematici i statistici bilo 70% žena.

1.5. Žensko preduzetništvo

U skladu sa Smjernicama za PER,³ važan pokazatelj stanja u preduzetničkom sektoru je udio preduzetnica u privredi (%). Nizak udio može ukazivati na nejednak pristup finansiranju između muškaraca i žena, zbog čega su žene uglavnom angažirane u malim i (još vjerovatnije) mikropreduzećima. Žene su zbog toga isključene iz mogućnosti ulaska u produktivnije i profitabilnije sektore ekonomije, što za posljedicu ima neiskorištenost njihovog proizvodnog potencijala. Tačni pokazatelji o ovom nisu dostupni na nivou BiH.

U Republici Srpskoj žene su vlasnice 27,3% i suvlasnice 1,9% svih privrednih subjekata. Većina (97,23%) subjekata u ženskom vlasništvu pripada kategoriji mikrosubjekata. Djelatnosti u kojima žene najviše posluju uključuju trgovinu, uslužne djelatnosti i ugostiteljstvo/hotelijerstvo, ostale usluge, prerađivačku industriju te stručne, naučne i tehničke djelatnosti. Žene kao suvlasnice dominantnije su u veleprodaji i maloprodaji, prerađivačkoj industriji te poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu.⁴

Podaci o preduzetnicama ne prikupljaju se u Federaciji BiH od 2015. godine zbog primjene Zakona o zaštiti ličnih podataka na korištenje JMBG-a, koji je bio osnova za utvrđivanje spola vlasnika preduzeća. Procjenjuje se da žene u svom vlasništvu imaju oko 27% preduzeća. U Brčko Distriktu BiH podaci o vlasništvu ženskih preduzeća također nisu dostupni jer sud ne obrađuje te podatke u postupku registracije.

Prosječni preduzetnik u BiH je muškarac mlade dobi, između 18 i 44 godine, koji je pokrenuo posao nakon diplomiranja, odnosno završenog stručnog obrazovanja, jer nije imao drugu mogućnost za zaposlenje. Posao mu je ili u potrošačkim uslugama ili u proizvodnom i građevinskom sektoru.⁵ Žene su, kao i muškarci, „gurnute“ u preduzetništvo zbog nedostatka mogućnosti za zaposlenje.

³ Smjernice za programe ekonomskih reformi za period 2020-2022. godina u zemljama Zapadnog Balkana i Turskoj, juni 2019., https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/erp_2020-2022_guidance_note.pdf

⁴ Strategija za razvoj preduzetništva žena u Republici Srpskoj za period 2016-2020.

⁵ Entrepreneurial Behaviour and Attitudes (Preduzetnički stavovi i ponašanje), <https://www.gemconsortium.org/economy-profiles/bosnia-and-herzegovina>

Ipak, žene u BiH su tri puta manje uključene u preduzetničke aktivnosti od muškaraca. Žene rjeđe namjeravaju pokrenuti posao i boje se neuspjeha više nego muškarci. Očekivanja o poslovnom rastu niža su kod preduzetnica. Kada govorimo o internacionalizaciji, manje od polovine preduzetnica u razvijenim zemljama uspostavilo je saradnju sa stranim kupcima.⁶

Ključni faktor za otvaranje novih preduzeća je vjera koju preduzetnici imaju u svoje vještine iskorištavanja mogućnosti. Preduzetnice iz BiH (100%) izjavljuju da imaju vještine za pokretanje posla. Ipak, ovaj visoki stepen povjerenja zasjenjuje vrlo niska vjera u ponuđene mogućnosti jer se BiH nalazi među zemljama s najvećim rodnom jazom u percepciji prilika.⁷ Kao posljedica toga, u BiH se bilježi niska stopa poslovnih namjera među ženama, koja je niža od 5%.⁸

1.6. Informaciono-komunikacione tehnologije (IKT) i rodna podijeljenost u digitalnoj domeni

Samo 6% programera aplikacija u svijetu su žene. Uređaji i aplikacije koje su dizajnirali muškarci obično u manjoj mjeri odgovaraju ženskim prioritetima i potrebama. Razvoj IKT u dosadašnjem periodu uglavnom je bio vođen perspektivama i problemima urbane populacije. Malo je napora uloženo da se odgovori na potrebe i prioritete ljudi koji žive u ruralnim zajednicama. Kao rezultat toga, za žene u ruralnim sredinama još je manja vjerovatnoća, u odnosu na žene u urbanim sredinama, da će se uključiti u IKT rješenja osmišljena tako da se uzimaju u obzir njihove potrebe.⁹

Prema evropskim istraživanjima iz 2017. godine, tehnološkom industrijom i dalje dominiraju muškarci. Žene čine oko jedne četvrtine do jedne trećine zaposlenih u industriji i samo 16 do 23% tehničkog osoblja. U EU „žene čine tek 17% od 8 miliona stručnjaka u oblasti IKT koji rade danas.“ Rodne razlike ne čine se značajnim u mlađoj dobi jer je devet od deset djevojčica i dječaka (16–24 godine) dovoljno vješto da koristi digitalne tehnologije u svom svakodnevnom životu. Ipak, njihovo samopouzdanje se razlikuje, jer se „73% dječaka osjeća ugodno koristeći digitalne uređaje koji su im manje poznati, u usporedbi sa 63% djevojčica“.¹⁰

Kada se radi o izboru profesije, djevojčice gotovo da nemaju aspiracija da se bave digitalnim poslovima. Samo u četiri zemlje EU tinejdžerke pokazuju interes za rad u sektoru IKT, ali i s tim je interes još nizak (između 1% i 3%). Neophodno je naglasiti na kraju da sposobnost žena da dođu do poslova u sektoru IKT i na njima ostanu u velikoj mjeri zavisi od kritične mase žena koje su tamo već dospjele.¹¹

U BiH se 3,9% od ukupnog broja preduzeća bavi djelatnostima u IKT, dok je oko 523 malih i srednjih preduzeća (MSP) u 2017. godini poslovalo u oblasti kompjuterskog programiranja. Sektor IKT industrije doprinio je sa 75 miliona eura ukupnom BDP-u u 2018. godini. U proteklih pet godina industrija je porasla za 72% i broj zaposlenih povećao se za 67%. Pregled diplomiranih studenata prema obrazovnom smjeru u 2015. godini pokazuje da je od ukupno 624 studenata koji su diplomirali na polju IKT njih 24% bilo žena. Podaci o udjelu žena koje su vlasnice IT kompanija ne prikupljaju se sistematski u BiH. Prema procjenama u Republici Srpskoj, IT kompanije su 80% u vlasništvu muškaraca i 20% u vlasništvu žena. U 83% slučajeva kompaniju vode muškarci, a 17% žene. IT kompanije zapošljavaju 76% muškaraca i 24% žena.¹²

Dostupnost podataka razvrstanih prema spolu obrađena je u dijelu 4.3. Iako su relevantni podaci o preduzetnicama dostupni barem djelimično (u RS), kao i podaci o ženama u istraživačkim djelatnostima, ti podaci nisu korišteni za opisivanje sektorskog konteksta u akcionim dokumentima za IPA. Općenito nedostaje prikupljanje podataka za utvrđivanje udjela preduzetnica u BiH. Podaci o ženama u sektoru IKT i srodnim sektorima ne prikupljaju se sistematski.

⁶ B. Uminahić et al., Žene lideri 21. vijeka, Globalni monitor poduzetništva u BiH, Izvještaj o ženskom poduzetništvu u BiH, OFF-SET Tuzla Centar za razvoj poduzetništva, 2012.

⁷ Global Entrepreneurship Research Association (2018). 'Global Entrepreneurship Monitor, Report 2017/18', GERA, London

⁸ B. Ellam et al. (2018). Global Entrepreneurship Monitor 2018/2019, Report on Women's Entrepreneurship, Global Entrepreneurship Research Association, London

⁹ Isenberg, S. (2019). Investing in information and communication technologies to reach gender equality and empower rural women, FAO. 72 pp. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO, Rome

¹⁰ Evropski institut za ravnopravnost spolova (EIGE) (2018). Ravnopravnost spolova i digitalizacija u Evropskoj uniji, EIGE, Litvanija

¹¹ Ibid.

¹² Žene i IKT, Dostupnost i mogućnosti u Republici Srpskoj, Gender centar Republike Srpske, 2013.

U tom smislu potrebno je osigurati redovno prikupljanje i analizu podataka o broju vlasnika preduzeća i broju žena na rukovodećim pozicijama u malim i srednjim preduzećima, posebno u sektoru IKT i srodnim sektorima, s obzirom na to da industrije intenzivnog znanja nude mnogo više mogućnosti za žene nego tradicionalne konkurentne industrije u BiH. Ti su podaci potrebni za dugoročno planiranje.

1.7. Pokazatelji

Na nivou **pokazatelja učinka**, u svim akcionim dokumentima IPA II za podršku malim i srednjim preduzećima (MSP) u programskom periodu 2014-2020. godina korišteni su podaci o *Udaljenosti od graničnog broja bodova u Doing Business Svjetske banke* (DB rezultat). Pokazatelj učinka određuje kako treba mjeriti ukupni cilj koji predstavlja dugoročni i srednjoročni željeni uticaj. DB rezultat je agregatna mjera koja pokazuje udaljenost svake ekonomije od najboljeg regulatornog učinka koji se bilježi u svakom od deset pokazatelja¹³ u svim ekonomijama u uzorku DB. Od izvještaja za 2020. godinu, tri od deset pokazatelja rodno su osjetljivi.

U okviru podrške Evropske unije digitalizaciji malih i srednjih preduzeća kroz IPA 2020,¹⁴ četiri od deset pokazatelja na nivou rezultata rodno su osjetljivi. Rezultat 1, *Povećan pristup digitalnim inovacijama za MSP u izvoznim orijentiranim sektorima*, podrazumijeva podršku u vidu bespovratnih sredstava. Mjera uspjeha šeme bespovratnih sredstava definira se kao razlika u procentima izvoza ciljanih MSP-a. Pokazatelj određuje postotak žena u višem rukovodstvu u podržanim MSP-ima (30% u 2024. godini i 35% u 2027). Rezultat 2, *Proširen okvir politike za digitalni ekosistem MSP-a*, usmjeren je na jačanje kapaciteta državnih službenika u javnoj upravi. Definirani pokazatelj je broj osoblja u institucijama koji je obučen o temama povezanim sa digitalizacijom MSP-a (rodno razvrstano). Postotak žena među osposobljenim zaposlenicima utvrđen je na 60%. Rezultat 3, *Jačanje kapaciteta malih i srednjih preduzeća u BiH za učešće u digitalnim visokotehnološkim inovacijama*, definira pokazatelj i podrazumijeva podršku u vidu bespovratnih sredstava. Mjera uspjeha šeme bespovratnih sredstava je broj inovativnih aktivnosti primijenjenih u MSP-ima kroz partnerstva (broj žena uključenih u istraživanje i razvoj). Ciljano učešće žena u istraživačko-razvojnim aktivnostima je najmanje 30%. U odnosu na rezultat 4, *Bolja spremnost lokalnih zajednica u BiH da iskoriste prednost digitalizacije*, pokazatelj je broj žena, mladih i pripadnika ranjivih grupa koji su stekli preduzetničke i digitalne vještine (najmanje 60% žena).

Podrška EU kroz program IPA 2020 za višegodišnji akcioni plan za regionalno ekonomsko područje (REA MAP) (Trgovina i pravo intelektualnog vlasništva – IPR). Pod komponentom prava intelektualnog vlasništva utvrđeni pokazatelj, *Broj zahtjeva za zaštitu prava intelektualnog vlasništva*, nalaže prikupljanje podataka razvrstanih prema spolu tokom provedbe projekta i cilja da dosegne 35% zahtjeva žena u 2025. godini.

Podrška iz programa IPA 2016 u sektoru konkurentnosti i inovacija, Strategije lokalnog razvoja (EU4Business) – tri od sedam pokazatelja na nivou rezultata obuhvataju podatke razvrstane prema spolu. Na nivou rezultata 2, *Poboljšano poslovno okruženje za razvoj novih preduzeća i podršku postojećim*, utvrđena su dva pokazatelja za mjerenje neto otvaranja novih preduzeća i broja novih radnih mjesta za mlade (razvrstano prema spolu). Za rezultat 3, *Proširene preduzetničke inicijative u turizmu i ruralnim lancima vrijednosti za ostvarenje prihoda i zaposlenje*, utvrđena su dva pokazatelja: broj poslovnih subjekata (pojedinci ili firme) koji ostvaruju pristup lancu vrijednosti (razvrstano prema spolu) i otvorena nova radna mjesta (razvrstano prema spolu).

Lokalni integrirani razvoj u okviru programa IPA 2014: Jedan rodno osjetljiv pokazatelj na nivou ishoda (nivo specifičnog cilja). Ovaj pokazatelj mjeri broj otvorenih novih radnih mjesta najmanje 12 mjeseci nakon okončanja projekta razvrstano prema spolu i ciljanim grupama.

Zaključci: Broj pokazatelja razvrstanih prema spolu povećao se u odnosu na programski period IPA 2016. Pokazatelji se uglavnom odnose na primjenu standardnih IPA pokazatelja, uz dodatno prikupljanje podataka razvrstanih prema spolu. Uvođenje rodno osjetljivih pokazatelja na nivou rezultata u logički okvir važan je napredak s obzirom da se time utvrđuje odgovornost implementatora za postizanje zadanog cilja.

¹³ Pokretanje biznisa, ishodovanje građevinskih dozvola, spajanje na električnu mrežu, registracija imovine, podizanje kredita, zaštita manjinskih investitora, plaćanje poreza, prekogranična trgovina, izvršenje ugovora i rješavanje nesolventnosti.

¹⁴ Vijeće ministara BiH usvojilo je Program IPA 2020. Očekuje se da će Evropska komisija uskoro usvojiti Program.

1.8. Institucionalni okvir

Nadležne institucije za razvoj MSP-a i preduzetništva u BiH uključuju: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH (MVTEO); od 184 osobe zaposlene u Ministarstvu, njih 64% su žene, koje također zauzimaju 18% od ukupno 11 rukovodnih mjesta. Od ukupno 32 šefa odjela žene čine 59%. U Sektoru za ekonomski razvoj i preduzetništvo, od 15 zaposlenih 73% su žene. Pomoćnik ministra u Sektoru je žena, a od četiri šefa Odjela 50% su žene. Ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta FBiH zapošljava 33 osobe, od čega 48% žena. Žene na višim pozicijama čine 29%. Ministarstvo privrede i preduzetništva Republike Srpske broji 40 zaposlenih, a žene čine 50%. Žene su na 68% svih viših pozicija. U sve tri institucije ministar je muškarac. U Brčko Distriktu BiH pitanja koja se odnose na mala i srednja preduzeća u nadležnosti su Odjeljenja za privredni razvoj, sport i kulturu. U Odjeljenju je zaposleno sedam osoba, od čega 28% žena. Na čelu Odjeljenja nalazi se žena. Relevantne institucije u sektoru takođe uključuju: Razvojnu agenciju Republike Srpske (RARS) i Savjet za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva Republike Srpske.

Nadležne institucije u oblasti inovacija su Ministarstvo civilnih poslova BiH, Ministarstvo obrazovanja, nauke i sporta FBiH i Ministarstvo za naučno-tehnološki razvoj, više obrazovanje i informaciono društvo Republike Srpske.

Mehanizme za jednakost spolova čine Agencija za ravnopravnost spolova u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, koja ima ključnu ulogu u praćenju i omogućavanju primjene Zakona o ravnopravnosti spolova, i entitetski Gender centri. Strategija za ravnopravnost spolova iz 2018. godine provodi se kroz akcione planove u cijeloj državi.

Zaključak: *Pristup Evropske unije u sektoru konkurentnosti i inovacija zasniva se na jakim vezama između industrije, univerziteta, istraživača, uprave i svih drugih aktera u ekosistemu inovacija. Dobra koordinacija i saradnja između svih relevantnih aktera preduslov je za razvoj sektora. Analitički izvještaj Evropske komisije poziva na unapređenje koordinacije i saradnje između različitih nivoa vlasti, kao i saradnje između akademske zajednice i privatnog sektora.*

1.9. Najbolje prakse

Pristup finansijama

Ministarstvo razvoja, preduzetništva i obrta Federacije BiH daje poticaje malim i srednjim preduzećima i preduzetnicima i primjenjuje povlaštene kriterije za različite ciljane grupe, uključujući žene i mlade. To znači da mlade žene mogu iskoristiti prednosti preferencijalnog tretmana po dva osnova. Također, preduzeća koja zapošljavaju 70% i više žena ostvaruju pravo na preferencijalni tretman u pristupu finansijama. Budžet za ovaj instrument iznosio je oko 1,5 miliona eura u 2018. godini. Do 2015. godine implementiran je specifični finansijski instrument samo za žene. Najnoviji nalazi procjene iz 2019. pokazuju da je učešće u Programu ženskog preduzetništva povezano sa povećanjem zaposlenosti od 25%. Nakon implementacije ovog instrumenta i provedenih konsultacija u kojima su učestvovali i preduzetnice, zaključeno je da specifični instrument samo za žene više nije potreban. Ministarstvo vrši redovnu procjenu uticaja svih implementiranih instrumenata oslanjajući se na stručna znanja eksternih subjekata za praćenje i evaluaciju.

Podrška sistemu putem mreže Savjeta za žensko preduzetništvo i Savjeta za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva

Savjet za žensko preduzetništvo uspostavljen je pri Privrednoj komori Republike Srpske 2014. godine, nakon česta su formirani savjeti i pri područnim privrednim komorama. Članovi Savjeta su preduzetnice, poslovni menadžeri i predstavnici institucija koje rade na razvoju ženskog preduzetništva. Mreža savjeta radi na unapređenju zastupanja i položaja žena u preduzetništvu, predlaže zakonodavna rješenja i mjere, pomaže u uspostavljanju kontakata između preduzetnica kroz konferencije, sajmove i poslovne misije, razvija projekte i promovira žensko preduzetništvo i primjenu rodno osviještenih politika. Savjet organizuje redovne međunarodne konferencije za podizanje svijesti o važnosti ženskog preduzetništva kroz prezentaciju uspješnih priča i uzora. Jedna od mnogih uspješnih priča je organizacija Sajma ženskog preduzetništva 2019. godine na kojem je učestvovalo više od 50 preduzetnica.

2. Instrumentarij za rodno osviještene politike

Ovaj Instrumentarij osmišljen je da omogući svim tvorcima politika i zakona da prate korake u procesu planiranja i koriste alate rodno osviještenih politika kako bi izrađeni dokumenti bili inkluzivni, opredijeljeni za ravnopravnost spolova i kako bi odražavali kontekst i u zemlji i na lokalnom nivou.

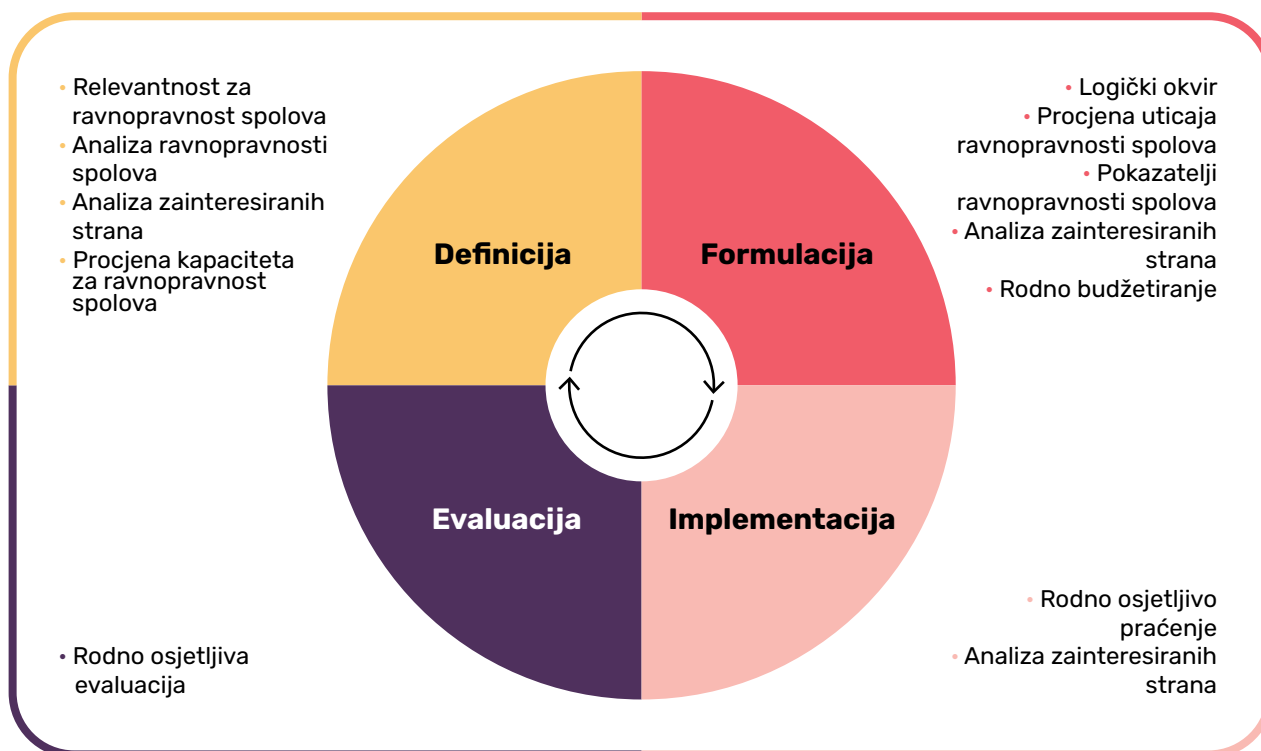
Rodno osviještene politike podrazumijevaju sistematsko razmatranje razlika između uslova, situacija i potreba žena i muškaraca u svim politikama i akcijama. To je postupak procjene implikacija za žene i muškarce u svakoj planiranoj akciji, uključujući zakonodavstvo, politike i programe, u svim oblastima i na svim nivoima. Na ovaj način tvorcii politika mogu probleme i iskustva žena i muškaraca uključiti kao sastavni dio u planiranje, implementaciju, praćenje i evaluaciju politika i programa u svim političkim, ekonomskim i društvenim sferama. Ovaj proces će osigurati da planirana aktivnost donese jednaku korist ženama i muškarcima. Konačni cilj rodno osviještenih politika je postizanje ravnopravnosti spolova.

Glavni cilj instrumentarija je da pruži praktičnu podršku osobama koje učestvuju u planiranju politika. Instrumentarij prati opšti pristup ciklusu planiranja politika, koji podrazumijeva utvrđivanje i definiranje pitanja i prioriteta relevantnih za dati sektor, planiranje relevantnih intervencija, donošenje programa te praćenje napretka i evaluaciju rezultata.

Instrumentarij objašnjava koji se alati rodno osviještenih politika mogu koristiti u različitim fazama procesa i sadrži listu pitanja na koja se može odgovoriti za odabrane sektore i konkretna područja politike. Lista pitanja nije iscrpna, a dokument je formuliran tako da svaki specijalista može dodati relevantna pitanja i podatke za svoje konkretno područje rada.

Koraci ciklusa planiranja uključuju:

1. Fazu definiranja opsega, uticaja i potreba, tokom koje se prikupljaju, procjenjuju i analiziraju alati za analizu ravnopravnosti spolova i različite metode za utvrđivanje potreba žena i muškaraca, vremenski okvir, osnovni podaci za područje intervencije. Ova faza uključuje utvrđivanje relevancije ravnopravnosti spolova ili ulaznih tačaka za analizu ravnopravnosti spolova. Analiza ravnopravnosti spolova može dovesti do identifikacije novih ulaznih tačaka, jer će se uzeti u obzir specifični lokalni kontekst i potrebe te opšti i specifični ciljevi zemlje. Analiza zainteresiranih strana pomoći će da se identificiraju glavni partneri koji mogu predstavljati resurs u provedbi rodne analize.
2. Fazu planiranja (formulacije) obuhvata korištenje analize ravnopravnosti spolova, konsultacije sa zainteresiranim stranama da se identificiraju i definiraju problemi, uzroci, relevantni ciljevi i odaberu relevantne strategije za dati vremenski okvir i opseg. Rodna procjena uticaja pomoći će da se utvrdi hoće li predviđene mjere podržati ciljeve i potrebe ravnopravnosti spolova. Definiranje pokazatelja usko će biti povezano sa rezultatima rodne analize i utvrđenim potrebama za podacima. Definicija pokazatelja može zahtijevati reviziju aktivnosti. Alati za rodno budžetiranje će podržati detaljno planiranje aktivnosti i pružiti nove informacije o nedostacima i novčanim tokovima.
3. Faza akcije (implementacije) zahtijeva sistem praćenja koji je usko povezan s jasno definiranim pokazateljima i fazom za utvrđivanje etapa. Institucionalni kapaciteti koji se procjenjuju u okviru analize ravnopravnosti spolova dalje će zahtijevati konkretnu procjenu kontinuiranog institucionalnog kapaciteta. Uključivanje zainteresiranih strana će osigurati bolje rezultate praćenja i može dovesti do dodatnog mapiranja pojedinačnih zainteresiranih strana u skladu s potrebama specifičnih ciljeva.
4. Evaluacija ravnopravnosti spolova će uključiti upotrebu alata iz drugih faza i specifičnu procjenu uticaja politike (aktivnosti).

U analizi sektora konkurentnosti i inovacija data je fokusirana procjena o razvoju MSP-a, preduzetništva i inovacija, u skladu s ciljevima IPA. Poslovni sektor je podijeljen, a žene su obično zaposlene na radnim mjestima u specifičnim sektorima (tekstilna industrija, socijalna zaštita, obrazovanje), dok muškarci dominiraju u drugim poslovima. Kada se govori o ženskom preduzetništvu, BiH je nisko rangirana u pogledu angažmana žena, naročito u sektoru digitalne ekonomije, ali ima čvrstu poziciju u pogledu rodno izbalansirane zastupljenosti u istraživanju i razvoju.

AKTIVNOST: Slijedite ciklus planiranja politike i odgovorite na pitanja navedena u okvirima. Procijenite odgovore, utvrdite glavne rezultate i moguće praznine, koristite procjenu zainteresiranih strana kako biste utvrdili koji su glavni akteri koji vam mogu pružiti podršku u provedbi potpune analize, dati odgovore na vaša pitanja i otkloniti praznine. Odgovori koje dobijete mogu biti povod za dodatna pitanja. Dodajte ih u tabele i nastavite sa istraživanjem. Nakon što ste iscrpili sva pitanja, razmotrite da još jednom pitate: Šta je još relevantno/šta treba razmotriti/šta treba pitati?

2.1. Definicija

Faza definiranja opsega, uticaja i potreba, tokom koje se prikupljaju, procjenjuju i analiziraju alati za analizu ravnopravnosti spolova i različite metode za utvrđivanje potreba žena i muškaraca, vremenski okvir, osnovni podaci za područje intervencije. Ova faza uključuje utvrđivanje relevancije ravnopravnosti spolova ili ulaznih tačaka za analizu ravnopravnosti spolova. Analiza ravnopravnosti spolova može dovesti do identifikacije novih ulaznih tačaka jer će se uzeti u obzir specifični lokalni kontekst i potrebe kao i opšti i specifični ciljevi zemlje. Analiza zainteresiranih strana će pomoći da se identificiraju glavni partneri koji mogu predstavljati resurs u provedbi rodne analize.

2.1.1. Relevancija ravnopravnosti spolova

Svrha rasprave o relevanciji je da se identificiraju ključne ulazne tačke za analizu ravnopravnosti spolova. Relevantno je postavljati pitanja izvan uskog područja politike i identificirati poveznice na makronivou sa drugim područjima politike i globalnom agendom.

Relevancija ravnopravnosti spolova	
Relevancija: Ravnopravnost spolova u sektoru konkurentnosti i inovacija	Ulazne tačke za rodnu analizu i razmatranja rodno osviještenih politika u sektoru konkurentnosti i inovacija: – Vlasništvo nad resursima i preduzećima: Žene su rjeđe vlasnice resursa potrebnih za poslovanje. – Obrazovanje: Segregacija u obrazovanju odražava se na tržište rada i izbor <i>start-up</i> preduzeća. – Pristup resursima: Pristup finansijama, umrežavanju i kontinuiranom obrazovanju ima snažnu rodnu dimenziju uticaja rodni uloga. Preduzeća koje žene vode često su manjeg obima i imaju manje mogućnosti za proširenje. – Raznolikost u poslovnom upravljanju: Zastupljenost žena na upravljačkim pozicijama osigurava raznolikost u poslovanju, upravljačkim praksama, proizvodnji i marketingu i doprinosi razvoju novih proizvoda i usluga. – Digitalizacija i ravnopravnost spolova u poslovanju: Segregacija prema učešću žena u preduzećima u oblasti STEM-a obuhvata manje učešće i pristup resursima za preduzetništvo povezanim sa digitalnom ekonomijom, sektorom informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT). – Rodne uloge i stereotipi: Žene su više pod uticajem rodni uloga u pogledu vrste/sektora poslovanja u kojem rade, rukovodećih pozicija ili odlučivanja u preduzeću. Očekivanja zasnovana na spolu i rodni ulogama također utiču na pristup žena finansijama kao i mogućnostima finansiranja. – Raspodjela vremena i dvostruki teret: Žene obično nose 70% kućanskih poslova, a dvostruki teret preduzetničkog života i kuće nesrazmjerno utiče na žene u poslovnom okruženju.
Koji su posebno relevantni aspekti za ravnopravnost spolova u sektoru konkurentnosti i inovacija u vašoj zemlji?	

2.1.2. Analiza ravnopravnosti spolova

Analiza ravnopravnosti spolova predstavlja niz instrumenata za utvrđivanje razlika u uslovima, potrebama, stopama učešća, pristupu resursima i razvoju, kontroli imovine, mogućnostima donošenja odluka itd. između žena i muškaraca u njihovim dodijeljenim rodni ulogama. Detaljna rodna analiza omogućava tvorcima politika da uvide neravnopravnost spolova u datoj situaciji ili sektoru, opisuje trenutno stanje kontekstualne situacije i istražuje uzroke i posljedice rodni razlika na ciljanu grupu.

Analiza ravnopravnosti spolova	
Zakoni i politike	– Koji su glavni zakoni koji uređuju sektor? – Sadrže li ovi zakoni izričite reference na žene i muškarce? – Koje su rodne pristranosti i rodne razlike u ovim zakonima? • Da li zakon/politika dodjeljuje prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodni i proporcionalni? – Koji zakoni/politike utiču na poslovni razvoj i vlasništvo muškaraca/žena nad preduzećima? – Koji je uticaj trgovačkih politika i sporazuma na poslovni sektor?

Institucije	– Koje su glavne institucije koje upravljaju sektorom? – Koji je mehanizam za ravnopravnost spolova u sektoru?
Zastupljenost muškaraca i žena: institucije koje donose odluke	– Kakva je zastupljenost muškaraca/žena u institucijama koje donose odluke: podaci po instituciji, sektoru? – Kakva je zastupljenost muškaraca/žena na pozicijama odlučivanja: podaci o odlučivanju i funkcijama? – Koji su faktori koji stimuliraju zastupljenost žena/muškaraca u konkretnom sektoru?
Zastupljenost muškaraca i žena: preduzeća u datoj industriji	– Kakva je vlasnička struktura preduzeća: podaci po tipu preduzeća, industrijskom klasteru, procenat samozaposlenih muškaraca/žena, drugi oblici samostalne privredne djelatnosti? – Kakva je zastupljenost muškaraca/žena na pozicijama odlučivanja/vodećim pozicijama u preduzećima u sektoru: podaci po vrsti preduzeća, industrijskom klasteru? – Koje su tendencije poslovne saradnje i učešća muškaraca/žena: zadruge, poslovne mreže i druge aktivnosti umrežavanja za muškarce/žene? – Kako su muškarci/žene zastupljeni u održivim preduzećima, po vrsti preduzeća (društveno/okolišno), industriji, veličini, investiciji?
Praznine u podacima	– Koji su podaci razvrstani po spolu dostupni? – Da li institucije na nivou države i drugim nivoima redovno prikupljaju podatke razvrstane po spolu? – Da li se podaci prikupljaju i analiziraju kako bi se bolje razumjela rodna pitanja i izradile mjere za rješavanje rodni razlika?
Segregacija: Razlika u zapošljavanju i platama i profesionalna segregacija	– Koje mjere su na snazi za transparentnost plata zaposlenih u sektoru? – Na koji način se zaposlenje muškaraca i žena razlikuje unutar sektora prema specifičnim industrijama? – Koje mjere za transparentnost plata u javnom sektoru su na snazi? – Kako je osmišljen sistem za praćenje i nadzor primjene propisa, inicijativa i programa koji se bave razlikama u platama među spolovima i profesionalnom segregacijom? – Koji su pravni lijekovi za rješavanje razlike u platama i segregacije u zapošljavanju u javnom sektoru?
Neformalne prepreke za ravnopravnost spolova u sektoru	– Kakvi su stereotipi i očekivanja od muškaraca i žena u sektoru? – Da li ženama/muškarima nedostaje vremena ili finansijskih sredstava za učešće u sektorskim aktivnostima? – Da li ženama/muškarima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koji su potrebni za sektorske aktivnosti? – Kakve su rodne uloge muškaraca i žena u poslovanju? – Udio pružanja njege i ravnoteža između profesionalnog i privatnog života

2.1.3. Analiza zainteresiranih strana

Analiza zainteresiranih strana pomaže da se utvrdi koji ljudi ili organizacije su direktno ili indirektno uključeni ili obuhvaćeni određenom sektorskom strategijom ili aktivnošću. U prvoj fazi programskog ciklusa analiza zainteresiranih strana služi kao primarni alat za identifikaciju relevantnih i uticajnih aktera i skreće pažnju na to kako osigurati učešće zainteresiranih strana u procesu planiranja politike.

Kao što definira EIGE, „zainteresirana strana“ u ciklusu planiranja politike odnosi se na one koji provode javnu politiku ili na nju utiču, odnosno one koji su pod njenim uticajem ili od nje ostvaruju korist. Konsultacije se odnose na

prikupljanje povratnih informacija, stavova i mišljenja zainteresiranih strana o pitanjima vezanim za ravnopravnost spolova s ciljem utvrđivanja opsega i sadržaja određene intervencije/problema, odluke, predložene politike ili analize problema.

Konsultacije sa zainteresiranim stranama u oblasti rodni pitanja ima za cilj uključivanje raznih perspektiva različitih grupa žena i muškaraca obuhvaćenih odlukom javne politike kako bi se: (a) bolje definirala pitanja koja se razmatraju; (b) napravio izbor između različitih vrsta rješenja; i (c) postigao konsenzus. Na ovaj način konsultacije sa zainteresiranim stranama u oblasti rodni pitanja rezultiraju procesom donošenja bolje informiranih odluka, pravednijom raspodjelom resursa i poboljšanim pružanjem usluga.

Zainteresirane strane	Interes zainteresiranih strana	Mandat	Percepcija problema Potrebe/očekivanja	Resursi
Ko može biti zainteresiran za područje politike – pozitivno i kritički? Na koga utiče područje politike? Da li su utvrđene različite grupe ili pojedinci na koje utiče to područje? Čiji se glas ne čuje? Ko zastupa interese žena/ muškaraca? Ko nije uključen u proces konsultacija iako su njihovi interesi uređeni politikom?	Procijenite sve zainteresirane strane i njihov predmet interesa u području politike. Koji su posebni interesi organizacija koje rade na pitanjima ravnopravnosti spolova?	Koji je mandat zainteresirane strane? Koji zakon ili politika formalno propisuju taj mandat? Odakle proizlazi mandat ako nije formalno utvrđen? Koji su funkcije zainteresirane strane?	Utvrdite kako je svaka grupa zainteresiranih strana shvatila zadata sektorska pitanja? Koji su specifične potrebe koje predstavlja zainteresirana strana? Koji su rodne uloge dodijeljene zainteresiranim stranama?	Koje resurse identificirana zainteresirana strana koristi da podrži politiku/aktivnost, odnosno da joj se suprotstavi?
Navedite zainteresiranu stranu	Opišite specifične interese zainteresirane strane	Opišite mandat zainteresirane strane	Utvrdite potrebe i očekivanja zainteresiranih strana	Identificirajte resurse zainteresiranih strana

2.1.4. Procjena kapaciteta za ravnopravnost spolova

Procjena kapaciteta fokusira se na sisteme (mehanizme) ravnopravnosti spolova i institucionalne kapacitete za identifikaciju potreba za rodnom ravnopravnošću, formulaciju ciljeva i aktivnosti za ravnopravnost spolova i praćenje napretka. Institucionalni kapaciteti za ravnopravnost spolova obuhvataju organizacionu transformaciju i kapacitete osoba.

- **Organizaciona transformacija**¹⁵ obuhvata promjene osnovnih vrijednosti i uvjerenja u određenoj instituciji, te promjene pravila i propisa. Strateški cilj procesa je uključivanje ravnopravnosti spolova u redovna pravila, procedure i prakse institucije. Neformalna i nevidljiva pravila i propisi uprave presudni su za razumijevanje organizacija i njihovog uticaja na žene i muškarce. Ključni elementi organizacione kulture su implicitni; vježbaju se u svakodnevnim navikama, pružaju zajednički pravac članovima organizacije i rezultat su učenja i interne koordinacije unutar organizacije.

¹⁵ Vidi detaljne smjernice na <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gender-institutional-transformation/what-institutional-transformation>

- **Kapaciteti osoblja** za rodnu ravnopravnost dio su politike ljudskih resursa u instituciji i kapaciteta osoblja za razumijevanje, učenje i primjenu rodno osviještenih politika.

Procjena kapaciteta za rodnu ravnopravnost
Organizaciona transformacija: – Koji su propisi o rodno osviještenim politikama, instrumenti politike i interna uputstva usvojeni kako bi se osiguralo uključivanje rodno osviještenih politika u sudsko odlučivanje u predmetima? – Da li je promocija ravnopravnosti spolova obuhvaćena opštim mandatom pravosudnih institucija? – Ko obavlja funkciju u vezi s rodno osviještenim politikama unutar institucije (sistema)? – Resursi: • Koji su resursi izdvojeni za funkcije rodno osviještenih politika? • Da li se resursi za rodno osviještene politike realno obračunavaju i raspodjeljuju? • Da li dodjeljivanje novih zadataka osoblju za ravnopravnost spolova podrazumijeva više raspoloživog radnog vremena za tu svrhu? – Vodstvo: • Da li osoblje na izvršnim funkcijama iskazuje svoju opredijeljenost za rodnu ravnopravnost i primjenu rodno osviještenih politika, kako formalno tako i neformalno? – Kultura: • Koje su implicitne uloge i očekivanja od žena i muškaraca u organizaciji? • Koji su neformalni odnosi moći unutar organizacije?
Kapacitet osoblja: – Koji su zahtjevi i mogućnosti u pogledu početne i kontinuirane edukacije i stručnog usavršavanja o ravnopravnosti spolova i rodno osviještenim politikama? – Koji su kapaciteti pojedinih zaposlenih u javnim službama da osiguraju rodno osviještene politike? – Da li svi članovi osoblja obavljaju svoje zadatke i pridržavaju se poslovnika kako bi se efikasno provele rodno osviještene politike? – Da li svi članovi osoblja posjeduju stručna znanja o rodnim pitanjima i metodološke vještine koje su im potrebne da ispune svoju odgovornost za provedbu rodno osviještenih politika? – Koji su kriteriji za unapređenje unutar organizacije?

2.2. Planiranje i formulacija

Fazu planiranja (formulacije) obuhvata korištenje analize ravnopravnosti spolova, konsultacije sa zainteresiranim stranama da se identificiraju i definiraju problemi, uzroci, relevantni ciljevi i da se odaberu relevantne strategije za dati vremenski okvir i opseg. Rodna procjena uticaja pomoći će da se utvrdi hoće li predviđene mjere podržati ciljeve i potrebe ravnopravnosti spolova. Definiranje pokazatelja usko će biti povezano s rezultatima rodne analize i utvrđenim potrebama za podacima. Definicija pokazatelja može zahtijevati reviziju aktivnosti. Alati za rodno budžetiranje će podržati detaljno planiranje aktivnosti i pružiti nove informacije o nedostacima i novčanim tokovima.

2.2.1. Logički okvir

Pristup logičkog okvira koristi se u aktivnostima EU kao alat za formulaciju programskih dokumenata. Rodno osjetljiv logički okvir podrazumijeva uključivanje pitanja ravnopravnosti spolova u identifikaciju problema i analizu uzroka i posljedica (na osnovu rodne analize), u formulaciju cilja kako bi se rodna perspektiva uključila u glavne ciljeve i tamo gdje je to relevantno definirale posebne mjere za žene i muškarce u sklopu aktivnosti. Posebne mjere su legitimni cilj za *de iure* ili *de facto* ciljeve ravnopravnosti. One se usredotočuju na posebne potrebe muškaraca ili žena u svrhu postizanja ravnopravnosti spolova, postavljaju jasan vremenski okvir za poduzimanje radnji i zahtijevaju periodičnu reviziju u pogledu postizanja glavnog cilja ravnopravnosti.

Tokom faze formuliranja politike mogu se riješiti sljedeći aspekti:

- **Analiza problema:** Na osnovu rodne analize definirati glavne sektorske probleme i utvrditi kako se s njima nose žene i muškarci? Stablo problema, jedan od alata u ciklusu upravljanja projektom, može se koristiti za sagledavanje različitih uzročno-posljedičnih veza istog problema za žene i muškarce. Analiza može dovesti do odvojenih stabala problema za žene i muškarce, što zahtijeva usvajanje posebnih mjera.
- **Objektivna analiza:** Procjena o tome šta je planirana i željena buduća situacija za žene i muškarce.
- **Analiza strategija:** Svijest o osnovnim rodnom ulogama i o moći jedan je od ključnih aspekata koje treba procijeniti prilikom definiranja odgovarajućih strategija za željeni ishod.

Utica (Opšti cilj)	<i>Šira, dugoročna promjena kojoj aktivnost doprinosi na državnom, regionalnom ili sektorskom nivou, u političkom, socijalnom, ekonomskom i okolišnom globalnom kontekstu, a koja će proizaći iz intervencija svih relevantnih aktera i zainteresiranih strana.</i> Ovdje će se razmotriti transformativni ciljevi i aspekti ravnopravnosti spolova. – Da li je ravnopravnost spolova jedan od opštih ciljeva kojima program želi doprinijeti? – Hoće li žene i muškarci (različitih starosnih i socioekonomskih grupa) imati jednaku korist od dugoročnih promjena? – Kako rodni odnosi na bilo koji način utiču na cilj projekta?¹⁶
Ishod(i) Specifični cilj(evi)	<i>Glavni srednjoročni uticaj intervencije s naglaskom na institucionalne i bihevioralne promjene koje su rezultat intervencije</i> – Da li ishod jasno upućuje na žene i muškarce i utvrđene nejednakosti između njih? – Da li intervencija može poboljšati pristup produktivnim resursima, uslugama, tehnologijama, obuci i mogućnostima zapošljavanja?
*Ostali ishodi (*gdje je to relevantno)	<i>Tamo gdje je relevantno, drugi kratkoročni uticaji intervencije s naglaskom na bihevioralne i institucionalne promjene koje proizlaze iz intervencije (npr.. ovdje se mogu uvrstiti prelazni ishodi)</i> – Da li ishod jasno upućuje na žene i na muškarce i utvrđene nejednakosti između njih? – Da li intervencija može poboljšati pristup produktivnim resursima, uslugama, tehnologijama, obuci i mogućnostima zapošljavanja?
Rezultati	<i>Direktni/konkretni proizvodi (infrastruktura, roba i usluge) isporučeni/proizvedeni kroz intervenciju</i> <i>(*Rezultati bi, u principu, trebali korištenjem jasne numeracije biti povezani s odgovarajućim ishodima)</i> – Da li rezultati odgovaraju na različite potrebe i prioritete žena i muškaraca, u skladu s nalazima rodne analize? – Da li rezultati osporavaju/ispravljaju postojeće rodne nejednakosti i diskriminatorne norme i prakse? – Da li raspodjela naknada uzima u obzir rodne uloge i odnose?

¹⁶ (EU obrazac). Logički okvir: Formulacija ciljeva i akcija ravnopravnosti spolova, juli 2019. godine, e3d_logframe_en.docx, Pitanja prilagođena po uzoru na Vodič za rodno osjetljive politike u projektnom ciklusu FAO, <http://www.fao.org/3/a-i6854e.pdf>

2.2.2. Procjena uticaja na ravnopravnost spolova

Procjena uticaja na ravnopravnost spolova (evaluacija *ex-ante*) vrši se nakon što su utvrđeni osnovni ciljevi i ishodi. Svrha procjene uticaja je utvrditi vjerovatnoću da određena aktivnost (zakoni, politike, programi) ima negativne posljedice na stanje ravnopravnosti žena i muškaraca. Centralno pitanje rodne procjene uticaja je: Da li zakon, politika ili program smanjuje, održava ili povećava rodne neravnopravnosti između žena i muškaraca?¹⁷

Procjena uticaja na ravnopravnost spolova
Utvrđite potencijalne efekte predložene politike na ravnopravnost spolova: – Koje se utvrđene rodne potrebe/problemi rješavaju ovom politikom/zakonodavnom intervencijom? – Zašto se ova intervencija razmatra u ovoj konkretnoj situaciji? – Kako će intervencija doprinijeti ravnopravnosti spolova? – Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti spolova na ovom polju? – Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodni uloga i očekivanja? – Kako će to uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? – Kako će to uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, provedbi i praćenju politike? – Kako će to uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka u području date politike?

2.2.3. Pokazatelji ravnopravnosti spolova

Rodni pokazatelji omogućavaju smisleno poređenje kroz barem jednu dimenziju podataka kao što je zemlja ili vrijeme. Efikasni pokazatelji proističu iz rodne analize i, kada se formuliraju, možda će biti potrebno prilagoditi aktivnosti tako da uključuju potrebu za prikupljanjem kvalitativnih ili kvantitativnih podataka.

Sažetak cilja i aktivnosti	Pokazatelji uspjeha
Opšti cilj	Pokazatelji na nivou uticaja Navedite srednjoročni i dugoročni uticaj politike. Uključite ciljeve izvan ciljeva politike. Transformacija ravnopravnosti spolova – promjena kontrole i pristupa resursima, donošenje odluka i promjena društvenih rodni obrazaca mogu biti dio formulacije pokazatelja.
Specifični cilj	Pokazatelji nivoa ishoda Specifični ciljevi politike koji definiraju neposredni uticaj i promjene ponašanja korisnika ili unapređenje sistema. Ostvarivo i mjerljivo usvojenim mjerama politike. Koje mjere mogu verificirati postizanje rodno odgovornog(ih) cilj(ev)a?

¹⁷ Proces korak po korak dostupan na <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gender-impact-assessment/what-gender-impact-assessment>

Rezultati	Pokazatelji rezultata Na ovom nivou pokazatelji određuju konkretne rezultate koje treba postići: konkretne mjere politike i rezultate tih mjera. U vezi s tim potrebno je odrediti prelazne etape za svrhe monitoringa. Koje mjere mogu verificirati da li koristi od projekta ostvaruju kako žene tako i muškarci, te različite vrste žena koje su uključene u projekat, odnosno na koje projekat utiče? Potrebna su sljedeća sredstva verifikacije: – Da li su podaci za provjeru rezultata projekta razvrstani po spolu i analizirani u pogledu spola? – Koji će se alati za rodnu analizu koristiti (npr. u participativnim terenskim evaluacijama)?
------------------	---

2.2.4. Analiza zainteresiranih strana

U fazi planiranja i formulacije politika analiza zainteresiranih strana pomaže u definiranju ključnih konsultativnih grupa, rizika i odluka o planiranju aktivnosti. Formalni zahtjevi za uključivanje utvrđenih zainteresiranih strana u konsultacije o dizajnu politika ne ograničavaju šire konsultacije s korisnicima, stranama koje imaju određeni interes, ili mogu biti podložne određenom uticaju politike u sklopu šireg učešća zajednice. Koristite tabelu za analizu zainteresiranih strana navedenu u dijelu 2.1.3.

2.2.5. Rodno budžetiranje

Vijeće Evrope definira rodno budžetiranje kao „rodno zasnovanu procjenu budžeta koja uključuje rodnu perspektivu na svim nivoima budžetskog procesa i restrukturiranje prihoda i rashoda radi promocije ravnopravnosti spolova”. Da bi se uvela efikasna primjena rodnog budžetiranja, trebalo bi da budu prisutni neki zajednički elementi:

- analiza budžeta i politika iz rodne perspektive,
- povezivanje rodnog budžetiranja sa opštim ciljevima ravnopravnosti spolova,
- restrukturiranje budžeta i izmjene politika,
- uključivanje rodnih perspektiva kroz budžetski ciklus,
- praćenje i evaluacija postignuća,
- transparentnost budžetskog procesa,
- učešće u budžetskom procesu.¹⁸

2.3. Implementacija

Rodno osjetljivo praćenje sistemsko je i objektivna procjena osmišljenog zakona, politike i aktivnosti. Etape i pokazatelji definirani u fazi formulacije ključne su referentne tačke za praćenje. Aspekti rodne analize mogu se primijeniti za praćenje rodnih implikacija projektnih aktivnosti ili ishoda. Pored toga, mogu biti relevantni prikupljanje i analiza podataka o sljedećim pitanjima:

- Koje aktivnosti poduzimaju učesnici i učesnice?
- Koji su rezultati? Koje grupe ostvaruju korist od rezultata (podaci razvrstani po spolu, starosnoj dobi, primanjima, prebivalištu u ruralnom/urbanom području ili drugim klasifikacijama relevantnim za projekat)?
- Ko doprinosi projektu? U čemu se ogledaju plaćeni i neplaćeni doprinosi muških i ženskih zainteresiranih strana za aktivnost?

¹⁸ <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/methods-tools/gender-budgeting#2>

- Kakav je kvalitet procesa? Da li i žene i muškarci ravnopravno učestvuju? Da li jačanje kapaciteta jača ravnopravnost spolova?
- Kako raspodjela budžeta odgovara na praktične i strateške rodne potrebe i interes muškaraca/žena?
- Kakav je preliminarni odgovor muškaraca/dječaka i žena/djevojčica na aktivnost?
- Postoji li neočekivan ili negativan odgovor muškaraca/dječaka ili žena/djevojčica na planirane aktivnosti? Da li su potrebne korektivne mjere za promociju ravnopravnosti spolova?

U fazi implementacije *angažman zainteresiranih strana* je važan za potrebe praćenja i rezultata. Promjena okolnosti i uticaj politike zahtijevaju ponovnu procjenu mape zainteresiranih strana kako bi se osiguralo njihovo uključivanje i suvlasništvo u aktivnostima, praćenje uticaja strateških odluka na promjenu okolnosti i interesa zainteresiranih strana. Važnost zainteresiranih strana može se mijenjati i razvijati tokom poduzetih aktivnosti, pa će biti potrebno da se strategije za uključivanje prilagode u skladu s tim.

2.4. Evaluacija

Ni jedna intervencija nije rodno neutralna. Svaka aktivnost će uticati na postojeće rodne odnose i uloge. Stoga je svrha rodno osjetljive evaluacije ispitivanje rezultata i aktivnosti za postizanje njihovih ciljeva ravnopravnosti spolova, rodne relevancije preduzetih radnji, uticaja i učinka aktivnosti na žene i muškarce, kao i procjena rodno povezanih promjena s protokom vremena. To je inkluzivan i participativan proces koji uvažava sve zainteresirane strane i obuhvata rodne aspekte u planiranju i timskim kompetencijama procesa evaluacije.

3. Zaključci i preporuke

Cilj ovog vodiča je procjena uticaja na ravnopravnost spolova i davanje preporuka i smjernica za rodno osviještene politike u sektoru konkurentnosti i inovacija, uz mogućnost da se osigura da žene i muškarci ostvaruju jednaku korist od javne politike i s njom povezanih aktivnosti i s konačnim ciljem postizanja ravnopravnosti spolova na svim nivoima. Vodič uvodi ključne pojmove o ravnopravnosti spolova koji se obično koriste u različitim primarnim i sekundarnim pravnim instrumentima i dokumentima politika EU, ključne principe primarnog prava Evropske unije i norme sekundarnog prava koje se transponiraju u zakonodavni okvir država kandidatkinja za članstvo, kao i ključne reference na pravnu stečevinu EU o ravnopravnosti spolova i njenu konkretnu pravnu relevanciju koju treba provjeriti za potrebe svakog pojedinačnog sektora.

Vodič je organiziran po sektorima za planiranje politike i nudi niz neiscrpnih pitanja vezanih za pojedini sektor koja za cilj imaju da se olakša daljnja diskusija unutar sektora i koje treba primjenjivati prema konkretnoj relevanciji za dati sektor. Praćenjem ciklusa za planiranje politike i odgovaranjem na uokvirena pitanja provodi se osnovna rodna analiza, koja se zatim može dodatno razrađivati procjenom datih odgovora, utvrđivanjem glavnih rezultata i eventualnih praznina, korištenjem procjene zainteresiranih strana da bi se utvrdilo ko su glavne zainteresirane strane koje mogu pružiti podršku u provedbi pune analize i dati odgovore na dodatna pitanja kako bi se popunile praznine. Prirodna je i poželjna pojava da dati odgovori dovode do dodatnih pitanja. Ta pitanja treba dodati u tabele i dodatno istražiti dati aspekt.

Nakon taksativnog pregleda konkretnih izazova i analize trenutnog stanja u sektoru konkurentnosti i inovacija u BiH u pogledu budućeg strateškog programiranja za IPA III i njegove povezanosti s relevantnim komponentama rodno osviještene politike, treba razmotriti, te u narednim fazama procesa provesti nekoliko preporuka. Nadležni organi vlasti u BiH trebalo bi da razmotre sljedeće:

- Rješavanje nepovoljnog poslovnog okruženja i snažno prioritiziranje jednakog pristupa finansijama za start-up preduzeća, s posebnim fokusom na preduzetnice u industrijama intenzivnog znanja.
- Osiguranje kontinuirane izgradnje kapaciteta za državne službenike/ce koji rade na planiranju i programiranju IPA te podizanju svijesti o rodno osviještenim politikama.
- Redovno prikupljanje i analiza podataka o preduzetnicama, s naglaskom na sektoru IKT i s njim povezanim sektorima na svim nivoima vlasti u BiH.

Ovaj vodič može se koristiti u sektoru demokratije i vladavine prava, a za opšte smjernice u svakom drugom sektoru za planiranje politika ili konkretne smjernice u sektorima poljoprivrede i ruralnog razvoja, demokratije i vladavine prava moguće je konsultirati i druge vodiče koji su izrađeni u sklopu nastojanja UN Women da pruži tehničku podršku organima vlasti u procesu evropskih integracija.

Sarajevo, septembar 2020. godine